

Theory of surprise i praktiken

En fallstudie av Rysslands annektering av Krim

Abstract

2008 publicerade James J Wirtz en av de första artiklarna som eftersträvade att teoretisera begreppet överraskning inom krigföring. Tidigare studier undersökte enskilda fall men Wirtz ville ha en bred generaliserbar teori.

I denna uppsats bryts *theory of surprise* ner och jämförs med en fallstudie av den ryska annekteringen av Krim 2014. Detta för att se om teorin kan tillföra ytterligare i tolkningen av Rysslands agerande. Likheter går att se även i jämförelse till den ryska doktrinen för vilseledning, maskirovka.

Resultatet visar att teorin kan bidra till en ökad förståelse av fallet Krim och även maskirovka i stort. Detta genom att Ryssland kan ses som den svagare aktören i förhållande till världssamfundet hellre än i jämförelse mot Ukraina. Detta tyder på att målet för invasionen inte heller var att komma åt Ukraina utan snarare påverka Nato och deras expansion österut.

Nyckelord: Överraskning, Krim, Wirtz, Maskirovka, Ryssland

Antal ord: 6775

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Frågeställning	1
2	Bakgrund	2
2.1	Krimkrisen och den ryska annekteringen.....	2
2.2	Tidigare forskning	3
2.2.1	Rysk vilseledning och maskirovka.....	5
2.3	Skillnad mot tidigare forskning.....	6
3	Metod	7
4	Material	8
4.1	Källor.....	8
4.2	Källkritik	9
5	Teori	10
5.1	Syftet med överraskningen.....	10
5.2	Underrättelsemisslyckande.....	11
5.3	Användningen av specialförband/desinformation.....	12
5.4	Ny typ av överraskning	13
5.5	Övriga framgångsfaktorer	13
6	Analys	15
6.1	Syftet med överraskningen.....	15
6.2	Underrättelsemisslyckande.....	16
6.3	Användningen av specialförband/desinformation.....	17
6.4	Ny typ av överraskning	18
7	Slutsats	19
7.1	Maskirovka vs Theory of surprise.....	20
7.2	Förslag till fortsatt forskning.....	21
8	Referenser	22

1 Inledning

Genom historien har överraskningsmomentet setts som en viktig del för framgångsrika operationer i krig. Krigsteoretiker som har genom tiderna beskrivit överraskningsmomentet som en grundläggande del i krigföringen och en viktig aspekt för att skapa fördelar på slagfältet.

Försök att förklara både framgången och misslyckandet som överraskningen innebär har gjorts och med de nya tidens möjligheter till mer avancerad vilseledning kommer fortfarande nya modeller för att teoretisera överraskningen.

Ryssland har en lång historia av vilseledning både i fred och i krig och dessa metoder har fått samlingsnamnet maskirovka. Maskirovka ses som en doktrin och täcker in det mesta som rör vilseledningen. Alltifrån ifrån kamouflage till förnekelse.

Att Rysslands invasion av Krim 2014 kan härledas till maskirovka är de flesta forskare överens om, men finns det även andra teorier om överraskning i krig som kan förklara invasionen?

James J. Wirtz publicerade sin artikel *Theory of Surprise* 2008, långt innan Rysslands invasion av Krim. Här gör Wirtz ett försök att teoretisera överraskningsmomentet till en generellt applicerbar teori. Denna uppsats syftar då till att testa Wirtz *Theory of surprise* mot ett modernt fall.

1.1 Frågeställning

Hur kan vi använda James J. Wirtz *Theory of surprise* för att förklara Rysslands invasion av Ukraina?

2 Bakgrund

2.1 Krimkrisen och den ryska annekteringen

Krimhalvön har länge haft starka kopplingar till Ryssland och Sovjetunionen och endast sedan 1954 har Krim setts som en del av Ukraina. I samband med Sovjetunionens fall 1991 tillföll därmed Krim till Ukraina till många ryssars förtret då Krim sågs som en viktig symbol för det forna imperiet. Här fanns även en av Sovjetunionens viktigaste örlogshamnar och basen för svartahavsflottan. Förlusten av Krimhalvön sågs därför som en prestigeförlust för Ryssland. (Tünde, 2014, sid. 90)

Under 2013 pågick politiska oroligheter i Ukraina som hade sin grund i uteblivet handelsavtal mellan EU och Ukraina. Den demokratiskt valda presidenten Viktor Janukovyjtj förde en mer Rysslandsvänlig politik vilket resulterade i starka folkliga protester. Ett handelsavtal tecknades med Ryssland istället för EU och det som började som en protest mot ett uteblivet avtal kom senare att mer riktas som kritik mot den sittande presidenten. Demonstrationer skedde dagligen i Kiev och när dom var som störst deltog över 500 000 människor och våldsamheter spred sig över hela Ukraina. Februari 2014 störtades därefter Janukovyjtj och hans politiska opposition tog makten. (Zelinska, 2017)

Det skapade en rädsla hos de ryssar som bodde i Ukraina då den ryssvänliga presidenten var borta och risken för diskriminering av ryssar ökade. (Tünde, 2014, sid. 89)

I samband med detta etablerades en utbrytarregim på Krim i protest mot det illegitima maktövertagandet som hade skett. Ett antal viktiga byggnader bland annat parlamentshuset och flygplatser ockuperades och samtidigt förstördes nästan alla kommunikationsutrustning och internet-förbindelser som kopplade samman Krim med övriga Ukraina. (Efron, 2014, sid. 56)

Den nya regimen på Krim förklarades sig snart självständiga från Ukraina och kort därefter i mars 2014 så hölls en folkomröstning om Krim skulle bli en del av den ryska federationen eller åter bli en del av Ukraina. Alternativet att tillhöra Ryssland vann med 96,77%. (Zelinska, 2017)

Samtidigt som oroligheterna pågick i Ukraina började det synas soldater på Krim, grönklädda utan nationsflaggor eller andra igenkänningstecken. Dessa tungt beväpnade soldater kallades ”lokala försvarsstyrkor” och Ryssland förnekade att dessa skulle ha någon koppling till ryska federationen. (McDermott, 2015, sid. 12)

Ryssland valde därefter att utnyttja en internationell lag som ger ett land rätt att skydda sina egna medborgare för att på detta sätt kunna ingripa på Krim

som har en stor andel etniska ryssar i sin befolkning. Givetvis var detta ett missbruk av den lagen som inte på något sätt ger ett land rätt att intervensera militärt i ett annat land. Dock hade Ryssland då besatt alla nyckelpositioner och kontrollerade redan Ukraina militärt. (Cimbala, 2014)

När det blev klarlagt att Ryssland hade en militär närvaro på Krim så var det i princip redan över och folkomröstningen hade skett. På detta sätt annekterade Ryssland Krim framför omvärldens öppna ögon. (Wirtz, 2017)

Konflikten präglades också av ett krig i media. Efter oppositionens maktövertagande så fördömde ryska tv-kanaler agerandet och beskrev Ukraina som ett land på väg mot undergång. (Ennis, 2014)

2.2 Tidigare forskning

Tidigare forskning på ämnet är talrikt. Ryssland har genom åren varit föremål för flertalet forskningspublikationer och deras utrikespolitik och maskirovka får anses vara välstuderat.

Användandet av maskirovka i samband med den ryska invasionen av Krim 2014 är även det välstuderat och det finns heller inte många tvivel om att vilseledning aktivt användes från Rysslands sida.

Ingen forskning har påträffats där *Theory of surprise* prövas på Krimkrisen 2014.

Detta kan te sig något märkligt då Wirtz teori refereras till i relativt stor utsträckning inom forskningen som en av de få teorier som förklarar överraskning på ett generellt teoretiskt plan.

Detta innebär i sin tur att tidigare forskning som avhandlas i denna uppsats kretsar mer kring maskirovka och hybridkrigföring.

Framförallt hybridkrigföringen och Rysslands sätt att använda sig av denna förefaller vara det som forskningen fokuserat på sedan annekteringen 2014.

James J. Wirtz skrev själv en artikel 2017 där Krim avhandlas. Artikeln *Life in the "Gray Zone": observations for contemporary strategists* fokuserar på hybridkrigföring och metoder som inte leder till öppet krig. (Wirtz, 2017) Här nämner Wirtz proxykrig, fait accompli och andra taktiker som verkar avskräckande.

Krim 2014 beskrivs som att Ryssland användes sig av fait accompli, att invasionen var ett fullbordat faktum och Krim var ryskt innan fienden hann fatta ett beslut för hur denne skulle agera. (Ibid, sid. 108) Här utmålar Wirtz fienden inte som Ukraina utan som Nato. Rysslands strategi var att inte besegra Nato utan att besegra Natos taktik, i det här fallet genom att invadera Ukraina med minimalt våld och därmed inte ge Nato handlingsutrymme att svara med ett militärt ingripande. Strategin som Ryssland använde syftade inte

främst till att eliminera eller kontrollera nyckelpunkter utan snarare sprida förvirring och oklarhet hos Nato, och den tiden som Ryssland tjänade på obeslutsamheten hos Nato räckte uppenbarligen till att förändra det status quo som rådde till sin egen fördel. Här refererar Wirtz även till Clausewitz och beskriver det som *krigets dimma*. (Ibid, sid. 108)

Det som däremot kan tyckas anmärkningsvärt är att Wirtz inte talar om överraskningsmomentet en enda gång och inte heller nämner sin egen *Theory of surprise* i denna artikel.

I sin artikel *Sun Tzu and Salami Tactics?* beskriver Cimbala hur Vladimir Putin använde urgamla metoder för vilseledning i kombination med modern taktik för att destabilisera och därefter annektera Krim. (Cimbala, 2014) Krim beskrivs som ett unikt scenario som gav Ryssland valmöjligheter till taktiker som inte skulle kunna implementeras någon annanstans. Här syftas främst till att Ryssland redan hade trupp stationerad till följd av avtalet gällande flottbasen i Sevastopol. Detta i kombination med möjligheten att mobilisera och stötta proryska motståndsgupper både på Krim och även i östra Ukraina gav förutsättningar som inte liknar något annat scenario. (Ibid, sid. 359)

Cimbala beskriver här hur en kombination av politik, militär taktik och vilseledning gav Ryssland ett försprång som västvärlden inte var beredda på och inte hann besvara i tid. (Ibid, sid. 360)

En framgångsfaktor för att kunna använda sig av denna strategi är underrättelser. En relevant kunskap om fiendens kultur, samhälle, ideologier etc. (Ibid, sid. 360)

Cimbala citerar även Sun Tzu med att ”*det viktigaste att attackera i krig är fiendens strategi*”.

Forskningen i artikeln visar på tydliga kopplingar till Sun Tzus strategier som kan härledas till flera hundra år före Kristus, med andra ord är detta ingenting nytt som Ryssland uppfunnit. (Ibid, sid. 362)

Även de ukrainska styrkornas stridsmoral var en viktig aspekt. Ryssland ville till varje pris undvika en väpnad konfrontation med dessa då det skulle ge möjligheter för Nato att svara militärt. Därmed ville Ryssland sänka deras vilja till strid, detta gjordes dels genom att mobilisera i tystnad vilket innebar att Ryssland redan hade kontroll över nyckelpunkter samt att Ryssland gav sken av att enbart befinna sig på Krim av altruistiska skäl. Ryssland ville enbart hjälpa den ryska befolkningen på Krim. (Ibid, sid. 364)

Fokus i artikeln handlar mycket om hur Ryssland använde sin överlägsna militära makt som en psykologisk strategi för att nå framgång utan att för den skull behöva använda militärt våld.

Cimbala belyser tydligt vikten av politiken och diplomatin som vilseledning som en framgångsfaktor för Rysslands annektering snarare än den militära taktiken av styrkorna som befann sig på halvön. (Ibid, sid. 364)

Skulle däremot Ukraina besvara aggressionen efter annekteringen hade det krävts betydande militärt våld för att komma tillbaka till läget före Rysslands annektering, vilket i sin tur också skulle innebära att Ryssland skulle agera i självförsvar. (Ibid, sid. 378)

Den sista artikeln som kommer nämnas gällande tidigare forskning har ett tydligare fokus på Krimkrisen och kopplingen till den traditionella ryska maskirovkan än den två tidigare artiklarna.

Tünde och Marian menar att Ryssland har tydligt haft en plan sedan en lång tid tillbaka som involverar alla delar i den ryska krigsmakten och kanske till och med med slutligt mål att återupprätta Sovjetunionen. (Tünde, 2014, sid. 88)

Ryska styrkor genomförde det som kallas stridsspaning och på det sättet kunde underrättelseinhämtningen övergå till invasion på ett ögonblick. Liknade metoder som användes på Krim har Ryssland använt bland annat i Georgien 2008 samt i Kabul 1979.

Precis som det beskrivs i maskirovka så ska varje drag ske utan förvarning, med kraft och målet är då att nå så långt in på fiendens territorium som möjligt.

Hela annekteringen visar att Ryssland har kapaciteten att förbereda och genomföra operationer som kräver planering till perfektion. (Ibid, sid. 89)

Huvuddragen i operationen var *maskirovka* och *desinformatia*, kamouflage och desinformation, för att genom detta kunna säkra nyckelpunkter på Krim i form av banker, tv-stationer, flygplatser, politiska byggnader och även förberedelser för att kunna säkra militära installationer snabbt. Detta skulle då även leda till en demoraliserande effekt för den ukrainska militären och svårigheter att kunna mobilisera en motattack mot ryska styrkor som då redan hade kontrollen över territoriet. (Ibid, sid. 89)

2.2.1 Rysk vilseledning och maskirovka

Ryssland har en lång historia av att använda vilseledning inom krig bakom sig. Denna vilseledning brukar samlas i begreppet maskirovka. Maskirovka definieras som *konsten att säkerställa framgång i strid, bestående av ett komplex av åtgärder för att vilseleda...* (Ulfving, 2006, sid. 101)

Ryssland delar in maskirovka i tre olika nivåer, strategisk, operativ och taktisk. Strategisk maskirovka omfattar åtgärder som består i hemlighållande av förberedelser för strategiska operationer, exempelvis en invasion, liksom vilseledning av försvararen när det gäller egna dispositioner och avsikter.

Operativ maskirovka består av åtgärder för att dölja förberedelserna på operativ nivå.

Taktisk maskirovka består på samma sätt av döljande och vilseledande åtgärder på taktisk nivå.

(Ibid, sid 101)

De grundläggande metoderna för maskirovka är:

- Döljande och maskerande åtgärder.
- Skenoperationer som exempelvis skenanfall och skenbekämpning.
- Imitation, uppsättande av skenförband och skensignalering.
- Och slutligen desinformation. Spridande av falsk information via massmedia, sambandsmedel och ryktesspridning. (Ibid, sid 102)

Alla dessa grundläggande metoder syftar till förvirring hos fienden och felprioriteringar som slutligen leder till fienden inte hittar de rätta motmedlen i tid.

Ryssland eftersträvar att åstadkomma originalitet och stereotyp beteende ses som ett misslyckande inom maskirovka. (Ibid, sid. 103)

2.3 Skillnad mot tidigare forskning

I den tidigare forskningen har inte *Theory of surprise* prövats varken mot fallet Krim, maskirovka eller andra relevanta nutida fall.

Den här uppsatsen syftar till att undersöka hur vi teorin kan hjälpa oss att förstå Rysslands agerande bättre, att se vad teorin på detta sätt kan tillföra ovanstående forskning.

Då theory of surprise är en av få generaliserbara teorier om just överraskningsmomentet bör den därmed också kunna bidra med nya infallsvinklar på fallet och därmed skiljer sig denna uppsats också mot tidigare forskning.

3 Metod

Metoden för denna uppsats är en kvalitativ textanalys.

För att besvara frågeställningen krävs att texterna analyseras på djupet då variablerna för *theory of surprise* kan ligga dolda och därmed krävs en intensiv läsning av texterna. Att därefter använda en fallstudie passar bra med den kvalitativa ansatsen.

Forskningsinriktningen kommer vara positivistisk där fokus ligger på att identifiera de väsentliga aspekter i teorin som tillsammans bildar *Theory of surprise*. Metoden för att kunna göra det kommer bestå av en analys av Wirtz teori för att därefter pröva denna mot ett fall i form av Rysslands agerande under Krimkrisen.

Slutligen följer en diskussion om vilka slutsatser som kan dras utifrån analysen och hur teorin kan användas för att ge ytterligare kunskap och förklaring om fallet Krim.

Endast ett enskilt fall kommer ligga till grund för fallstudien i uppsatsen. Att Krim användas beror på flera aspekter, dels är det ett relevant nutida fall, dels skedde det efter Wirtz formulerade sin teori. Alltså låg inte Krim till grund för Wirtz teori alls.

Då överraskning av sin natur är ett svårstuderat ämne och syftet är att skapa förvirring så passar en kvalitativ studie bättre än en kvantitativ.

Valet av en kvalitativ textanalys medför också begränsningar främst i form av författarens bakgrund och syn på fallet som avhandlas. Detta kommer av västvärldens medierapportering och syn på skuldfrågan, detta i sin tur riskerar att påverka uppsatsen trovärdighet. I samband med den här uppsatsen väger dock fördelarna över nackdelarna när det gäller metodvalet.

Avgränsning gällande uppsatsen omfattning gäller framförallt tidigare forskning. I det närmaste obegränsade mängder finns skrivet både om Krim och Rysslands vilseledning, här har då ett fåtal forskares verk valts ut som har olika vinklingar på sitt fokus gällande Krim.

4 Material

4.1 Källor

Materialet som ligger till grund för denna uppsats består av textkällor både i form av tryckta böcker och digitala publikationer.

Större delen av det empiriska materialet gällande händelserna på Krim kommer vara publicerade artiklar hämtade ur kända databaser, detta för att säkerställa en hög trovärdighet. Både tidigare forskning samt de empiriska delarna är hämtade ur artiklar från bland annat Cimbala och Tünde & Marian. Dessa har valts för att de representerar olika förklaringar på Rysslands agerande på Krim.

Stephen Blanks artikel om ukrainska och ryska relationer ända sedan Sovjetunionens fall används vid flera tillfällen i den empiriska delen. Dessa i kombination med Wirtz teori är den främsta källorna.

Utöver dessa tillkommer flertalet artiklar men som har en mindre framträdande roll i uppsatsen.

Även tre nyhetsmedier används som källor i form av NBC News, WTOP News och BBC News.

Flera av artikelförfattarna är välkända inom ämnet och har tidigare skrivit både böcker och andra publikationer och bedöms därmed som ha en hög trovärdighet inom ämnet.

Materialet kommer hämtas från både förstahands- och andrahandskällor. En naturlig begränsning blir att materialet är hämtat ur öppna databaser och sökmotorer vilket innebär att hemlig och dold information som kan ha signifikans för uppsatsen inte finns att tillgå.

En annan begränsande faktor i materialet är att många artiklar inom ämnet är skrivna av forskare som hör till västvärlden. Detta kan tolkas som att skuldfrågan redan är avgjord. En mer kritiskt orienterad studie skulle kunna nyansera vinklingen något, men då uppsatsen endast syftar till att pröva Wirtz teori görs inget försök till detta. Precis som inom metodvalet är alltså även här västvärldens syn på fallet Krim en begränsning och att enbart använda ryska källor hade kunnat ge en annan vinkling av Rysslands agerande och kanske även andra slutsatser

Då detta är ett aktuellt fall och konflikten mellan Ryssland och Ukraina är aktiv så finns det heller inget material som kan ge en helt opartisk och nyanserad bild.

4.2 Källkritik

Under informationsinsamlingsfasen har följande frågor ställt i syfte att granska källorna.

- Vem har givit ut materialet?
- Är materialet granskat av experter?
- Är det ett universitetsförlag eller är förlaget granskat tidigare?
- När och i vilket syfte skrev materialet?
- Är det första utgivningen av materialet eller har det publicerats tidigare?
- Vad är författarens bakgrund? (Denscombe, 2009, sid. 301–302)

Detta för att säkerställa tendens, oberoende, samtidighet och äkthet.

Under studiens gång har inte alla källor kunnat granska efter ovanstående frågeställningar och då har istället en samlad bedömning gjorts om materialet ska få ingå i undersökningen. Visst material har på detta sätt valt bort under arbetets gång.

5 Teori

Theory of surprise är en artikel som publicerades 2008 i en samlingsvolym titulerad *Intelligence Theory – Key Questions and Debates* som samlar ett antal olika forskares verk gällande teoretisering av underrättelseverksamhet.

Kritiska analyser av nyckelelement såsom internationella relationer, byråkratiska strukturer, underrättelsemisslyckanden och även begreppet överraskning finns samlade.

Wirtz teori tjänar här som en av få teoretiska modeller över begreppet överraskning i underrättelseverksamhet och krigföring.

Majoriteten av tidigare forskning gällande överraskning handlar mer om enskilda fall där överraskningen varit en faktor i ett underrättelsemisslyckande, exempelvis 9/11-attackerna, Pearl Harbor etc, men Wirtz försöker hitta en generell modell som går att applicera i syfte att kunna se om förutsättningar för en överraskningsattack finns redan innan den sker.

För att kunna testa *Theory of surprise* mot fallet Krim behöver vi först hitta nyckelfaktorer som förklarar överraskningen enligt Wirtz.

5.1 Syftet med överraskningen

Wirtz beskriver överraskningen som i bästa fall ett sätt att helt undvika krig.

Genom att använda sig av överraskningsmomentet så kan man eliminera motståndet genom att föregripa själva duellen som är krig. (Wirtz, 2008, sid. 76)

På det sättet kan överraskningen bokstavligen förvandla krigets strategi till en fråga gällande logistik. (Ibid, sid. 75) Därmed kan man också uppnå mål som normalt sett inte kan uppnås med en vaksam och besluten fiende utan istället kan man agera utan något motstånd. (Ibid, sid. 76–77)

Wirtz beskriver att överraskningsattacker kan ge spektakulära resultat temporärt och lokalt, men att det sällan vinner ett helt krig. (Ibid, sid. 79)

Även om fienden på någon nivå förväntar sig att överraskningen kommer eller om överraskningen förväntas av fienden så är det fortfarande relevant att fortsätta med planen då överraskningen kan verka på flera nivåer och därmed fortfarande kan ge effekt. (Ibid, sid 76)

Även om kännedom om överraskningen finns så kvarstår svåröverkomliga utmaningar för fienden då denne fortfarande måste besegra sina förutfattade meningar och acceptera att det kommer en attack som inte följer den analytiska ramen, kanske till och med som verkar dumdriftig eller dömd att misslyckas. (Ibid, sid. 77) Desto högre risk attacken innebär desto mindre sannolikhet att det kommer ske, och i sin tur innebär det att risken minskar då sannolikheten för genomförande minskar. Detta beskrivs som riskparadoxen.

Vilket också skulle innebära att mer spektakulära attacker kan ha en större sannolikhet att lyckas. (Ibid, sid. 77)

Just risktagandet beskrivs som en nyckelfaktor i överraskningsattacken. Wirtz beskriver det som att den svagare parten i konflikten är den som kan använda sig framgångsrikt av detta. Att det är den svagare parten beror på att endast den som inte har mycket att förlora kan vara dumdrigt nog att satsa utgången av en hel operation på ett överraskningsmoment, och att den starka aktören i konflikten inte har samma incitament att riskera ett misslyckande. (Ibid, sid 77)

I händelse av att en starkare aktör använder sig av överraskningsattacker kombineras detta oftast med andra förberedelser för traditionell krigsföring i händelse av att överraskningsattacken misslyckas. (Ibid, sid 77)

Incitamenten till att eftersträva överraskningen ligger på en systemnivå i analysen, i själva strukturen av situationen som råder. Om inte konflikten såg ut som den gjorde skulle det heller inte finnas incitament för den svarare parten att riskera ett överraskningsmoment. Däremot beskriver inte Wirtz överraskningen i sig som på systemnivå, utan snarare tvärtom. Överraskningen uppstår i sinnet hos fienden, den kognitiva förmågan, motståndarens uppfattning och psykologin är det som kan påverkas av en överraskning. Skillnaden i uppfattning om risktagande hos offret och den som attackerar är det som ger en möjlighet för överraskningen. (Ibid, sig 78)

Återigen benämner Wirtz parterna i konflikten som ”den starkare och den svagare”, där den svagare aktören är den som har starkare incitament att ta risk.

Nato och USA har en viktig roll i *Theory of surprise* enligt Wirtz. USA beskrivs som en hegemonstat och teorin menar att för att kunna genomföra en överraskningsattack så måste den utförande aktören befinna sig i en position där man förhåller sig relativt opåverkade av USA:s diplomati, ekonomiska politik och militära styrka. (Ibid, sid. 82)

5.2 Underrättelsemisslyckande

Enligt Wirtz finns det alltid ett underrättelsemisslyckande sammankopplat med överraskningen, detta kan bero på flera saker med framförallt är det den mänskliga faktorn. (Wirtz, 2008, sid. 79)

Människans oförmåga att förvänta sig det oväntade, speciellt i fall där attacken inte stämmer överens med de analytiska ramar man arbetar efter. Även kognitiva faktorer som *cry wolf*-syndrom, där alltför många varningar till sist ger en oförmåga att ta hot på allvar, group think, compartmentalization, signal-to-noise med flera faktorer listas som bidragande orsaker till ett underrättelsemisslyckande. (Ibid, sid. 73)

Däremot är det enligt Wirtz svårt att hitta en enskild faktor för misslyckandet utan istället ser alla enskilda fall olika ut med unika förutsättningar, institutioner och personer inblandade.

Alltså är det omöjligt att säga vilken sammansättning av tillkortakommanden hos offret som slutligen leder till att överraskningen blir lyckad. (Ibid, sid. 73)

Däremot är riskparadoxen en faktor. Överraskningsattacken ses så riskabel och irrationell att det inte är ett möjligt scenario. (Ibid, sid. 81)

Michael Handel som Wirtz frekvent refererar till i teorin ser underrättelsemisslyckanden som något oundvikligt. Detta är en åsikt som delas av flera andra kunniga inom studiet av underrättelseverksamhet.

Däremot beskrivs det som att den som råkar ut för ett underrättelsemisslyckande i de flesta fallen får förvarningar och har möjligheten att förhindra underrättelsemisslyckandet, men kognitiva, byråkratiska eller strukturella faktorer förhindrar att kunna agera utifrån förvarningarna. Detta går ofta att se på underrättelsearbetet när det studeras i efterhand. (Ibid, sid 82)

5.3 Användningen av specialförband/desinformation

Den mer praktiska delen av överraskningen beskrivs i relativt korta ordalag av Wirtz.

Men användningen av specialförband beskrivs som relevant.

Överraskningen ger utrymme för den typen av förband att verka för att skapa strategiska fördelar, och exemplifieras genom att en mindre trupp bakom fiendens linjer har möjligheten att säkra nyckelpunkter och på det sättet förändra riktningen på ett helt krig. (Wirtz, 2008, sid 76)

En för stor mängd människor inblandade ökar riskerna. Fler soldater kan ge en större effekt på marken, men är lättare att upptäcka. Eller *cost of surprise* som Clausewitz uttryckte det. (Ibid, sid. 75)

Användningen av små militära enheter innebär i sin tur att det blir lättare att dölja sin inblandning, och därmed använda sig av förnekelse och vilseledning. Genom att dels förneka den mer osannolika informationen i kombination med att aktivt sprida desinformation, som upplevs mer logiskt för den överraskade parten, skapar det realistiska förväntningar om vad som kan komma att ske i kriget. (Ibid, sid. 78)

5.4 Ny typ av överraskning

Ytterligare en aspekt som är viktig för att en överraskningsattack ska kunna lyckas är att den ska vara nyskapande. Den får inte likna någon tidigare attack.

När japanska styrkor efter Pearl Harbor återvände österut i juni 1942 för att överraska den amerikanska flottan vid Midway så visade det sig vara extremt svår genomförbart med den typen av attack i vattnen kring Hawaii. Konceptet med en överraskningsattack i amerikanska vatten var inte längre ett otroligt scenario efter Pearl Harbor och därmed fanns en beredskap. (Wirtz, 2008, sid 76)

Den relevanta frågan att ställa efter Midway är varför samma analytiker och organisationer kan lyckas respektive misslyckas med samma typ av analys. En faktor är att USA befann sig i krig i samband med Midway och inte i krig när attacken mot Pearl Harbor skedde.

Traditionellt så brukar faktorer som pekar på kognitiva, byråkratiska eller politiska problem belysas vid underrättelsemisslyckanden, men *theory of surprise* framhäver mer grundläggande orsaker.

Det kognitiva ramverket som skapas av aktörernas positioner i konflikten, i det här fallet USA:s överlägsna makt över stilla havet, gör det möjligt att lyckas med en osannolik överraskningsattack. Skulle offret för attacken i förväg kunna se scenariot ur den andres perspektiv i kombination med att attackeraren skulle följa krigets narrativ i större utsträckning skulle överraskningen få betydligt mindre sannolikhet att lyckas. (Ibid, sid. 83)

På precis samma sätt beskriver Wirtz 9/11-attackerna som en nyskapande överraskning som inte följde det normala mönstret för terroristattacker som västvärlden var vana vid. (Ibid, sid. 83)

5.5 Övriga framgångsfaktorer

Utöver de redan avhandlade delarna av *Theory of surprise* finns även ett antal övriga framgångsfaktorer beskrivna för att kunna uppnå en lyckad överraskningsattack.

I planeringsstadiet är det av yttersta vikt att inte göra misstag som avslöjar intentionerna, det är en hårfin gräns mellan att lyckas och misslyckas. Den ovetskapen som uppstår för offret skapar stora svårigheter för dess underrättelseorganisationer, den informationen dom arbetar utefter är knapphändig. Varningarna som då skickas till beslutsfattarna förefaller ha brister vilket i kombination med att hotet kan framstå som osannolikt gör trovärdigheten låg. Detta i sin tur underminerar hela

underrättelseorganisationen som ger den typen av bristande beslutsunderlag till politikerna. (Wirtz, 2008, sid. 79)

Sammantaget innebär alla dessa delar att det blir väldigt svårt för offret att kunna förutse attacken. Offret måste stå emot förnekelse och vilseledning, måste förutse hur fienden ska vilja uppnå osannolika resultat och även fiendens överoptimistiska syn på attacken.

Detta måste ske samtidigt som analytikerna ska övervinna sina egna kognitiva begränsningar samt byråkratiska och strukturella hinder och deras syn på hur konflikten borde fortlöpa.

Att kunna förutspå asymmetriska attacker innebär också för analytikerna att de ska kunna lokalisera sina egna svagheter och brister i sina egna strategier. (Ibid, sid. 79)

Skillnaden mellan vad som är möjligt och vad som är dumdrigt skapar utrymme för att en överraskning ska lyckas.

6 Analys

6.1 Syftet med överraskningen

Flera förklaringar till Rysslands agerande under Krimkrisen är just till viljan att undvika en väpnad konfrontation med Nato. Enligt Wirtz själv så syftar stora delar av strategin till detta. Genom att istället agera utan våld fanns det plötsligt brister i Natos strategier som inte kunde möta denna gråzons-problematik. Och det beslutsvakuum som uppstod gav Ryssland möjligheten att positionera sig på halvön utan något motstånd. (Wirtz, 2014, sid. 108)

Denna syn på Rysslands agerande delas också av Cimbala som menar att Ryssland genom att vara militärt överlägsna kunde tvinga fram sin vilja utan våld genom att ha den starka positionen på halvön. (Cimbala, 2014, sid. 360)

På det här sättet kan överraskningen ses som lyckad då Rysslands agerande gjorde det möjligt att uppnå militär framgång utan våld, precis som Wirtz menar är det slutliga målet med överraskningsattacker, att undvika krig. (Wirtz, 2008, sid. 76)

I fallet Krim går det även att se andra av Rysslands vilseledningsstrategier, bland annat förnekelse eller till och med *implausible deniability*. Vissa ansåg tidigt att det inte fanns några tvivel om att det var Ryssland som bedrev verksamhet på Krim, trots detta blev det svårt att bevisa då Ryssland förnekade inblandning. Överraskningen fungerade alltså trots kännedom om den hos Ukraina och Nato. (Kube, 2014)

Detta kan i sin tur även bero på de kognitiva faktorer som analytikerna stod inför, vilket avhandlas i nästa del.

I fallet Krim kan det te sig svårt att se Ryssland som den svagare aktören som Wirtz beskriver det i *Theory of surprise*. Däremot kan Ryssland ses som en svagare part gentemot Nato och västvärlden eller kanske till och med den svagare parten i förhållande till det internationella systemet som råder.

Enligt Stephen Blank kan det varit så att Ryssland väntat i årtal, kanske ända sedan Sovjetunionen föll på en chans att återta Krim eller kanske hela Ukraina. (Blank, 2014, sid. 163) Att få en chans att kunna agera enligt vad Ryssland själva ser som internationell lag, och därmed undvika en direkt militär aktion innebar att Ryssland var beredd att genomföra en mer spektakulär överraskningsattack.

Enligt Wirtz vill starkare aktörer i regel inte överraska sin motståndare utan istället använda sin överlägsenhet till att sätta skräck motståndaren och därmed få sin vilja fram. Detta genom att tydligt visa sin intention till militär konfrontation om deras krav inte tillmötesgås. (Wirtz, 2008, sid. 77)

Den bilden ger även Cimbala som menar just att Ryssland använde sin militära överlägsenhet till att utmanövrera Ukraina på Krim. (Cimbala, 2014, sid. 364)

Överraskningsmomentet är attraktivt för den svaga parten då det ger möjlighet till avgörande operationer mot en starkare fiende. (Wirtz, 2008, sid. 77)

En annan syn på det hela är att Ryssland inte hade något att förlora, då alternativet var att hela Ukraina skulle tillfalla Nato och detta ville undvikas till varje pris och därmed var man beredd att genomföra vad som kanske skulle kunna ses som en dumdristig operation. (Blank, 2014, sid. 164)

Att Ryssland framgångsrikt slapp en konfrontation är det inga tvivel om och i det här fallet kan man se det som att Ryssland vann kriget genom överraskningen trots att det enligt *Theory of surprise* sällan leder till en övergripande seger.

6.2 Underrättelsemisslyckande

Att den ryska annekteringen av Krim även innehåller ett underrättelsemisslyckande från Ukrainas och Natos sida kan ses som en självklarhet. Analyserna och förmågan att se Rysslands intentioner bör ha brustit på flera ställen då Ryssland kunde operera i det närmaste ostört.

I artikeln *From Eurasia with Love* skriver författaren Stephen Blank om många av de varningssignaler som funnits under lång tid tillbaka gällande Rysslands intentioner. (Blank, 2014, sid. 163) Putin antydde långt tidigare att ett Kosovo-liknande scenario där ett uppror från ryska nationalisterna inte skulle kunna ignoreras av Ryssland. Detta innebär också att all typ av rysk påverkan såsom underrättelseverksamhet, ekonomisk politik, informations-spridning etc. mot Ukraina kan under många år ha varit förberedelser för annekteringen. (Ibid, sid. 163)

Vidare beskriver Blank flertalet aspekter där Ukraina och Nato misslyckades och han tar upp både kognitiva faktorer och politiska faktorer. Brister i strategin och en alldeles för långsam reaktion är bidragande faktorer. Att inte ha uppdaterat strategierna till Rysslands nya hybridkrigföring, som Nato mycket väl kände till, beror delvis på mental lathet hävdar Blank. (Ibid, sid. 164) En del av detta beror på att den europeiska säkerheten har tagits för given sedan Sovjetunionen föll 1991 och att fred setts som det nya normläget. Den ryska invasionen av Georgien 2008 borde ha raserat den bilden och Rysslands intentioner borde framstått som tydliga. (Ibid, sid. 164) En stor del av misslyckandet ligger alltså på den kognitiva nivån, där utgångspunkten för västvärldens analytiker och beslutsfattare varit att Ryssland vill vara en del av Europa. Att släppa den bilden och agera efter något annat är sannolikt inte ett lätt beslut att fatta och därmed har väst istället stoppat huvudet i sanden. Nato

och västvärlden ville inte gå tillbaka till det kalla krig som man avslutat nästan 25 år tidigare. (Ibid, sid. 164)

I en intervju från mars 2014 med James Clapper som då var Director of National Intelligence i USA hävdar Clapper motsatsen. Det var inget underrättelsemisslyckande från USA:s sida. Bakgrunden till denna intervju var en utfrågning av dåvarande Secretary of Defense, Chuck Hagel, om anklagelserna om ett underrättelsemisslyckande.

Clapper menar att han med sin erfarenhet sett flera underrättelsemisslyckanden och det här inte var ett av dem. USA hade hela tiden god kännedom om den ryska verksamheten och dessa underrättelser levererades hela tiden till de relevanta beslutsfattarna. (Green, 2014)

I en artikel från NBC News där en talesperson från CIA uttalar sig beskrivs samma bild, CIA hade en god bild över händelseutvecklingen i realtid. CIA formulerade därmed flertalet möjliga scenarion för hur krisen skulle utvecklas och däribland fanns varningar för en militär intervention av Ukraina från rysk sida.

Att underrättelseorganisationerna blev överraskade är högst inkorrekt enligt CIA. (Kube, 2014)

6.3 Användningen av specialförband/desinformation

Den beskrivning som Wirtz ger för användningen av specialförband i *Theory of surprise* är mycket snarlik hur Ryssland sedan kom att använda sina förband under annektering av Krim. Små enheter, utan nationsflaggor eller andra kännetecken användes för att dels mobilisera proryska motståndsgrupper, dels säkra viktiga installationer och byggnader. Utrustning och agerande tyder på att det var ryska Spetznaz som agerade på Krim innan annekteringen. (Cimbala, 2014, sid. 378)

Under de politiska oroligheterna i Ukraina bedrev Ryssland en intensiv informationskampanj i media för att illegitimera den nya regeringen, detta i sin tur skulle leda fram till Rysslands intervention på Krim med motiveringen att makten i Kiev diskriminerade den ryska befolkningen. (Sokol, 2019)

Desinformationen var en stor del i Ryssland plan, däremot användes den snarare till att legitimera agerandet än att dölja sina intentioner. Dock så förnekades aktivt inblandningen och soldaterna på plats på Krim utmålades som lokala miliser, denna bild förmedlades givetvis också i rysk media. (Sokol, 2019)

Även om inte agerandet med den ryska desinformationen stämmer exakt med Wirtz bild av användningen så var desinformation och medieanvändning i allra högsta grad en del av Rysslands vilseledning.

Sammantaget är det ryska agerandet på Krim med användningen av specialförband samt desinformation i det närmaste identisk med Wirtz beskrivning i teorin.

6.4 Ny typ av överraskning

Att två överraskningar inte får se likadana ut för att kunna vara framgångsrika kan tolkas på flera sätt. Exemplet Midway kan tyckas aningen simpelt i sammanhanget då Japan försökte sig på en nästan identisk attack under pågående krig. Fallet Krim bestod av ett scenario som världen inte skådat på det sättet tidigare.

Det i kombination med Rysslands unika förutsättningar att verka militärt på Krim även i fredstid gav utrymme för den operationen som genomfördes. (Cimbala, 2014, sid. 359) Samtidigt kan detta tyckas självklart då varje konfliktsituation har sina egna unika förutsättningar.

Samtidigt finns synpunkter på att Ryssland nyttjat flera av strategierna tidigare. I samband med den ryska invasionen av Afghanistan 1979 så fanns ryska specialförband på plats i Kabul där dom på ett framgångsrikt sätt uppträdde i olika uniformer och maskeringar för att vilseleda fienden. Samtidigt så besatte man och säkrade nyckelpositioner i staden för att på det sättet ha ett försprång i samband med att konflikten öppet bröt ut. (Tünde, 2014, sid. 89)

Även liknade metoder i som användes under kriget i Georgien går att hitta på Krim. Ryssland använde de ryska minoriteterna som en anledning till att intervensera för att skydda dessa. Detta i kombination med att Georgien utmålas som den aggressiva parten som försöker att driva på kriget trots löften om eldupphör gav Ryssland möjligheten att agera fredsmäklare. Likheter med Krim går även att se på det sättet att Rysslands hade en permanent militär närvaro i Abchazien i form av en fredsbevarande styrka. (Cornell, 2008)

Det går att se likheter mellan annekteringen av Krim och andra tidigare ryska militära interventioner. Dock ser sällan två konflikter likadana ut vilket innebar att det var en unik uppsättning förutsättningar som låg till grund för invasionen och på det sättet var Krim ett nytt scenario även om det enskilda modusoperandi setts tidigare. Samtidigt kan det just vara det som är en ny ”typ av överraskning”, använda de tekniker som tidigare fungerat men sätta dessa i ett nytt sammanhang.

7 Slutsats

En stor del av Wirtz teori baseras på att det är en mindre aktör som slår mot en betydligt starkare fiende, både exemplet med Pearl Harbor och även 9/11-attackerna förstärker den bilden. Detta i sin tur skulle innebära att annektering av Krim inte faller in under *Theory of surprise* utan något annat.

Visserligen är överraskningsmomentet endast en mindre del i den vilseledningen som föregick Krimkrisen.

Samtidigt kan argumentationen föras om att Ryssland var den underlägsna parten, att fienden då var världssamfundet och Nato. Med den utgångspunkten blir det enklare att applicera Wirtz teori på fallet Krim, då Ryssland kan ha sett det som sin enda möjlighet att annektera Krim genom att genomföra en spektakulär överraskningsattack.

En annan likhet med Pearl Harbor som går att se är frågan om vad som är det egentliga målet. Japan försökte dominera hela Stilla Havet och detta gjorde man dels genom att attackera USA, dels slå mot mindre nationer så som Filipinerna, Singapore, Malaysia med flera. Det senare berodde i sin tur kanske snarare på att japanerna ville komma åt USA än just dom mindre nationerna.

På samma sätt kan vi tolka Krim. Det var kanske inte Ukraina som var målet utan Ryssland snarare flyttade fram sina positioner mot Nato, och Ukraina var det land där möjligheten för en överraskningsattack fanns. Georgien kan på detta sätt ses som ett första försök från Rysslands sida, och den uteblivna reaktionen från väst gjorde att Ryssland därefter genomförde en snarlik överraskning med Ukraina som mål.

Detsamma kan sägas om vilseledningen som skedde i samband med annekteringen, den var sannolikt mer riktad mot Nato än mot Ukraina som förefaller haft en relativt god kännedom om att det var Rysslands som opererade på Krim.

Med denna tolkning kan *theory of surprise* hjälpa oss att förstå Rysslands agerande. I de fall där Ryssland är den svagare parten så blir teorin mer applicerbar. Ryssland försöker då nå snabba resultat innan motkrafter hinner mobiliseras för att på det sättet flytta status quo till sin fördel.

Det perspektivet kan även vara intressant då Ryssland sällan troligtvis inte ser sig själv som den svagare parten, men trots detta styrs deras handlingar, medvetet eller omedvetet, utifrån det.

Wirtz avslutar sin artikel med att teorin inte kommer förhindra överraskningsattacker i framtiden, men att det kan användas för att se när det finns risk och förutsättningar för en överraskning, och även vilka aktörer som ser det som ett alternativ kopplat till befintlig strategi och politik. (Wirtz, 2008, sid. 84)

Detta kan anses väl trivialt i fallet Ryssland, risken för en överraskningsattack får alltid ses som överhängande när det gäller Rysslands förda politik gentemot dess grannländer.

Det finns få motsättningar mellan Wirtz teori och Rysslands agerande på Krim. Det går att i artiklarna hitta stöd för de flesta aspekterna. Däremot är *theory of surprise* en väldigt basal syn på överraskning som försöker hitta de grundläggande faktorerna, så möjligt är att teorin är applicerbar på alla överraskningsattacker som sker.

7.1 Maskirovka vs Theory of surprise

Ryssland har som tidigare nämnts en lång historia av att använda sig av vilseledning i sin krigföring. Maskirovkan är något som genomsyrar hela den ryska strategin, alltifrån den enskilda soldatens kamouflage upp till rapportering i media och politiska beslut.

Att överraskningen kan påverka den politiska balansen i konflikten är självklart, däremot är konsekvenserna och resultaten av överraskningen ofta oväntade och avsiktliga för den attackerande parten. (Wirtz, 2008, sid. 80) Överraskningen kan även leda till att det blir svårare att uppnå framgång i kriget då offrets motståndsvilja kan öka betydligt. Även här nämner Wirtz Pearl Harbor som exempel, hur USA fick en betydligt högre vilja att agera beslutsamt och vinna över Japan. (Ibid, sid. 80)

Ryssland har inte riktigt samma syn på sin användning av maskirovka utan ser det snarare som en framgångsfaktor. Ulfwing beskriver överraskningen inom maskirovka som väsentlig för en snabb seger. Överraskningen och initiativet anses minst fördubbla slagkraften av operationen. (Ulfwing, 2006, sid. 95)

Även behovet av att hemlighålla krigsplanering ses som fundamental inom maskirovkan på samma sätt som Wirtz beskriver det i *Theory of surprise* för att kunna uppnå önskad effekt på attacken. (Ulfwing, 2006, sid. 98) (Wirtz, 2008, sid. 79)

En viktig skillnad mellan maskirovka och *Theory of surprise* är perspektivet på överraskningen. Maskirovka tittar på ett inifrån perspektiv, metoder och strategier inom Ryssland, medan *Theory of surprise* snarare tittar på förutsättningarna som krävs för att Ryssland ska genomföra den typen av överraskningsattack. Sammantaget kan *Theory of surprise* därmed användas i en bredare kontext för att förklara Rysslands agerande än vad maskirovka kan göra.

7.2 Förslag till fortsatt forskning

Att det finns delar av *theory of surprise* som kan appliceras på fallet Krim är klarlagt, det som kan vara intressant är att fördjupa forskningen för att se kopplingen till de ryska doktrinerna i allmänhet.

Maskirovkan har flera drag i sig som återfinns inom *theory of surprise* och därmed vore det även ett bra ämne för fortsatta studier.

8 Referenser

- Blank, Stephen (2014) *From Eurasia with Love*, American Foreign Policy Interests, 36:162–174.
- Cimbala, Stephen J. (2014) *Sun Tzu and Salami Tactics? Vladimir Putin and Military Persuasion in Ukraine*, 21 February–18 March 2014. Journal of Slavic Military Studies, 27:359–379.
- Cornell, Svante E. & Starr, Frederick S. (2008) *Russia's War in Georgia*, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 89, No. 2 (April 2011), pp. 386–388.
- Denscombe, Martyn (2009) *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna* (2:a uppl.), Studentlitteratur, Lund.
- Efron, Vera (2014) *Baltikum nästa!* Svenskt Militärhistoriskt Biblioteks Förlag. ISBN: 9 789 186 837 778
- Ennis, Stephen (2014) *Ukraine hits back at Russian TV onslaught*, BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26546083>
- Green, J.J. (2014) *DNI Clapper: Ukraine intelligence “not a failure by any stretch”*, WTOP News, <https://wtop.com/j-j-green-national/2014/03/dni-clapper-ukraine-intelligence-not-a-failure-by-any-stretch/>
- Kube, Courtney (2014) *U.S. Spy Agencies Deny Failure on Crimea Seizure*, NBC News, <https://www.nbcnews.com/storyline/ukraine-crisis/u-s-spy-agencies-deny-failure-crimea-seizure-n45581>
- McDermott, Roger N. (2015) *Brothers Disunited: Russia's Use of Military Power in Ukraine*, The Foreign Military Studies Office, Fort Leavenworth, Kansas.
- Sokol, Sam (2019) *Russian Disinformation Distorted Reality in Ukraine. Americans Should Take Note*. Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2019/08/02/russian-disinformation-distorted-reality-in-ukraine-americans-should-take-note-putin-mueller-elections-antisemitism/>
- Tünde, Nagy & Marian, Claudiu (2014) *The War Which Brings in the Cold - Ukraine and Crimea - Maskirovka and Disinformatsia*, 7 Res. & Sci. Today 87.
- Wirtz, James J. (2017) *Life in the “Gray Zone”: observations for contemporary strategists*, Defense & Security Analysis, Vol. 33, No. 2, 106–114.
- Wirtz, James J. (2008) *Theory of surprise*, Intelligence Theory Key questions and debates, Routledge, New York, ISBN 0-203-89299-2
- Ulfving, Lars (2006) *Överraskning och vilseledning - Sovjetiska och ryska vilseledningsprinciper i krig och fred*. Hallstavik: Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek, ISBN: 91-975315-7-X
- Zelinska, Olga (2017) *Ukrainian Euromaidan protest: Dynamics, causes, and aftermath*, Sociology Compass. 2017;11:e12502.